

rer nyere synspunkter på tilgrænsende emner. Moellers artikel, der oprindeligt var et foredrag, handler om de religiøse forhold i Tyskland forud for reformationen og fremhæver som en af dennes vigtigste forudsætninger den vældige vækst i det kirkelige og religiøse liv, der kan konstateres. Man kunne have ønsket, at bindets redaktør i stedet for dette foredrag havde valgt at gengive nogle afsnit fra Moellers lille, men vigtige bog fra 1962, *Reichstadt und Reformation*, hvor de samme tanker præsenteres i en bredere sammenhæng og derfor mere overbevisende, idet de religiøse strømninger her sættes i forbindelse med de sociale bevægelser i årene forud for reformationen.

Blandt bogens øvrige afsnit skal især fremhæves en artikel fra 1950 af en af veteranerne inden for tysk landbo- og socialhistorie, Friedrich Lütge, som her har samlet de vigtigste argumenter for et af sine hovedsynspunkter: at hvis man absolut vil sætte et skel mellem en »middelalder« og en »nyere tid«, må dette skel anbringes omkring 1350 og ikke omkring 1500.

Alex Wittendorff

Guido Kisch: Forschungen und Quellen zur Rechts- und Sozialgeschichte des Deutschordenslandes. (= Schriften des Kopernikuskreises Freiburg im Breisgau Bd. 8.). Bd. 1: Studien zur Rechts- und Sozialgeschichte des Deutschordenslandes. Jan Thorbecke Verlag, Sigmaringen, 1973. 164 s. 1 karta.

Det planerede trebandsverket av Guido Kisch skall som bd. 2 och 3 omfatta nytryck av denne forskares arbeten om Kulmer Handfeste och fiskerirättigheterna i Tyska Ordens land. Föreliggande band består av två studier: en stads-historisk och en om kvarnrättigheterna (s. 15–86 resp. 89–164). Framställningen fyller 1/3 av sidorna, resten är fotnoter med textcitat och -diskussion. Formerna svarar till stora tidskriftsartiklar t. ex. i *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*. Begreppen *cives*, *incole*, *habitatores*, *peregrini* genomgås i den första studien med utgångspunkt i Kulmer Handfeste. I jämförelse med sådana terminologisk-sociologiska undersökningar för Västeuropa tillkommer här frågan om förhållandet mellan de tillflyttade tyskarna och pruzzerna, den gamla landbefolkningen. Det är också en konfrontation mellan agrart levnads-sätt och en ny urban livsform. Kisch indrar en omfattande speciallitteratur om Ordenslandet. Begreppet *peregrini* visar sig lättast att bestämma från de äldsta källorna. Däremot kan innebörden i begreppen *cives* och *incole* inte klarläggas förrän för tiden efter 1350. I sin konklusion är förf. inne på tanken att *peregrini* i den äldsta perioden betecknar folk från det omgivande landet, som för begränsad tid bodde i staden men hade till avsikt att återvända till landet senare. På grund av ändrade betingelser för tillflyttning har så denna grupp upphört att rekryteras på samma grundval, och man får i dess ställe den innehålls-ligt närstående gruppen av *incole*.

Om det i Ordenslandet är en regalrätt att bygga eller ge tillstånd till bygget av kvarnar, är temat i den andra studien, fördelad på två avsnitt: »Das Mühlenregal« och »Die Mühlenprivilegien«. Undersökningen, av stort värde för jämförelse med nordiska förhållanden, visar inte överraskande, att Tyska

Orden förbehöll sig nästan oinskränkt rätt att ensidigt bestämma över landets kvarnar och deras drift, och att mjölnaren hade små möjligheter att ställa krav på Orden. Kischs stora erfarenhet bl. a. vid undersökningen av judarnas ställning i Europa på medeltiden borgar för de säkrade resultaten. *Tore Nyberg*

Fritz Wernli: Die Entstehung der schweizerischen Eidgenossenschaft. Verfassungsgeschichte und politische Geschichte in Wechselwirkung. Studien zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte VI, Uznach 1972 (Selbstverlag des Verfassers). 405 s.

I en fortlöpande framställning ges här i delvis polemisk form en översikt över de avgörande hundra åren av Schweiz' tillblivelse som oavhängig statsbildning. Förf.:s ställningstagande i en intern schweizisk forskardiskussion hindrar inte att den detaljerade inblicken i lokal, territorial och kejsarlig politik fram till 1330-talet i ett begränsat stycke av alplanet ger utmärkta exempel på de komplicerade resultaten av en »rikspolitik« som inte gick att skilja från härskarfamiljens (Habsburgs) territorialpolitik med sina egna familjedomaner. Då förf. försvarar sitt företag att skriva en sammanfattande framställning med att en sådan sedan lång tid inte förelegat, kan boken också nyttiggöras som en av inträngande detaljstudier beledsagad översikt, brukbar parallellt med de stora översiktsverken i europeisk historia.

Tore Nyberg

Diplomatarium Norvegicum bd. XXI. Ved Kommisjonen for Diplomatarium Norvegicum, Norsk historisk Kjeldekrift-institutt. Bergen: komm. A/S Bokcentralen (Oslo), 1970-74.

Efter en lang pause har det norske *kjeldekrift-institutts* diplomatiekommission genoptaget udgivelsen af *Diplomatarium Norvegicum*, hvis første bind udkom allerede 1846, og hvis traditioner principielt stadig binder publikationen på den måde, at hvert bind repræsenterer en kronologisk helhed (her 1270-1575). Det kan tilføjes, at det er hensigten, at et kommende bind XXII bl. a. skal indeholde akter og breve fra de dramatiske år forud for reformationen (bl. a. fra Esge Billes arkiv), hvorfra meget materiale stadig henligger utrykt.

Det foreliggende bind optager overvejende akter af intern, norsk karakter, adkomstbreve, domsbreve, lokale privilegier osv., ofte med præg af efterslæt og ofte kilder, der kun er overleveret i sene afskrifter, bl. a. Gerhard Schønings i Langebeks diplomatarium og ekscerpter. Af størst betydning er et par rigsrådsbreve fra efteråret 1501, da en del af rådet åbenbart har været permanent forsamlet i Bergen under ledelse af ærkebiskop Gaute. I september advarede rigsrådet indbyggerne på Voss mod at tilslutte sig Knut Alfssens 'wpp reyssningh'; lystre de ikke, »tha wilye wy thet throlige til hielpe ath stille och affwerye effther war yterste mackt« (nr. 688; jf. Halmstadrecessens § 10; NGL 2. r. III,